

יש אומרים שקריאת ההלל במועדי התורה ובשחיטת הפסח – מן התורה (ע' בהשגות הרמב"ן לספר המצוות א ב. וכ"ד בה"ג שקריאת הלל מדאורייתא [והוא מנאה במנין המצוות, וכן דעת היראים וסמ"ק ועוד. ואין כן דעת הרמב"ן. ע"ע בזהר הרקיע שם]. וע"ע בספר מעשה נסים לר"א בן הרמב"ם. וע' בשו"ת חת"ס יו"ד רלג שבחנוכה קריאתה חובה מהתורה, בקל וחומר מסיפור יציאת מצרים בליל פסח, שאם משעבוד לחרות אומרים שירה בפה, ממתה לחיים לא כל שכן. והנצי"ב (בהעמק שאילה כו, א) נקט שהחובה מהתורה אינה אלא בזמן שארע הנס ממש, אבל לשנים הבאות אינו אלא מדרבנן).

ב. בראש חדש נהגו לומר הלל בדילוג, ואעפ"י שאין זה חובה מן הדין (ע' תענית כח שכן נהגו בימי האמוראים בבבל ולא בא"י). וכן קוראים את ההלל בדילוג בחול המועד פסח ובשביעי של פסח. יש אומרים שגם הלל בחוהמ"פ מנהג חכמים הוא כמו בראש חדש (רמב"ם ברכות יא, טז. וכ"מ בתוס' כאן. וכן מדברי הרשב"א ברכות יד. שבא"י לא היו קוראים אותו. וע"ש בשיטמ"ק). ויש סוברים שתקנת חכמים היא בכל מקום, אף בא"י – לפי שהימים מקודשים לשם חג וגם אסורים במלאכה מדברי סופרים (עפ"י רמב"ן, מובא בר"ן שבת פ"ב ובמ"מ חנוכה ג, ו; מאירי תענית פ"ד). ונחלקו הראשונים האם מברכים על קריאת ההלל בר"ח ובחול המועד פסח אם לאו, מפני שאינו אלא מנהג (ערמב"ם וראב"ד חנוכה ג, ז ברכות יא, טז; או"ח תכב). וישנה דעה שהציבור מברכים ולא היחיד (רה"ג, ר"ח בתוס' סוכה מד: רי"ף שבת פ"ב. שו"ע שם; וכן דעת השלה"ק, וע' גם בסידור רש"י מלאדי).

דף יא (יב)

- א. מי היו המנגנים על הכלים במקדש, בזמן שירת הלויים?
- ב. האם השיר מעכב את הקרבן? האם שרים ביום דוקא ולא בלילה?
- ג. עיקר שירה מן התורה מניין?
- ד. האם ביכורים טעונים שירה?
- ה. לוי משורר ששיר, או משורר ששר – מה דינם? האם מותר למשורר לסייע בהגפת דלתות? ומה דינו של כהן שעשה בעבודת הלויים?
- ו. אלו קרבנות טעונים שירה? האם ניתן לשיר שלא על הקרבן?
- א. נחלקו תנאים מי היו המנגנים המכים בחליל; רבי מאיר אומר: עבדי כהנים היו. רבי יוסי אומר: ממשפחות מיוחסות בישראל, שהיו משיאים לכהונה – משפחת בית פגרים ובית צפריא מעמאום. רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: לויים היו. משמע בגמרא שאם ננקוט כדעת הסובר 'עיקר שירה בכלי', ודאי צריכים שיהיו לויים. ומחלוקת התנאים במשנתנו היא כפי הדעה שעיקר שירה בפה; ר"מ סבר אין מעלים מן הדוכן לא ליוחסין ולא למעשרות, הלכך עבדים כשרים. ר' יוסי סבר: מעלין מדוכן ליוחסין ולא למעשרות. ור"ח בן אנטיגנוס סבר מעלים הן ליוחסין הן למעשרות, והרואה אינו מדייק להבחין אם מזמרים בפה או בכלי, הלכך אין כשרים אלא לויים.

א. דעת הרמב"ם להלכה (כלי המקדש ג, ג; שבת י, ע"ש באו"ש; לחם משנה לולב ח, יג; לקוטי הלכות סוף תמיד; שעורים זכר א"מ ח"ב עמ' סה) שעיקר שירה בפה (וע"ע רש"י ותוס' קדושין סט:). ופסק הרמב"ם כר' יוסי, שישראלים מיוחסים כשרים לנגן, לפי שמעלים מן הדוכן ליוחסין אבל לא למעשרות (עפ"י כסף משנה; לקוטי הלכות). יש מי שכתב שלא דיבר הרמב"ם אלא בשאר ימות השנה, שעיקר השירה בפה, אבל בי"ב ימים הניגון בכלי מעיקר השירה הלכך אינו כשר אלא בלויים (עפ"י מנחת מרדכי על מקדש דוד כה הערה י).

ב. הכהנים רשאים לנגן בכלים. אלא שלמ"ד עיקר שירה בכלי צריך עיון בדבר, שלכאורה זוהי עבודת הלויים דוקא. מאידך הלא מפורש בתורה שהכהנים תוקעים בחצוצרות והרי הרמב"ם כתב שהחצוצרות הם מכלי השיר (עפ"י זבח תודה). נפקותא נוספת בנידון עיקר שירה בכלי או בפה – ע' בע"ז מו.

ב. רבי מאיר אומר: השיר מעכב את הקרבן (ואתנה את הלויים... ולכפר על בני ישראל – מה כפרה מעכבת אף שירה מעכבת). וחכמים אומרים: השיר אינו מעכב. וגם לדבריהם הוקש השיר לקרבן שכשם שכפרת הקרבן אינה אלא ביום, כך השיר אינו בלילה אלא ביום.

א. כתבו התוס' שנראה לפרש דברי רבי מאיר שהשיר מעכב את הניסוך, שאם אין שירה אין ניסוך, אבל הקרבן עצמו אינו מעוכב, שהרי השיר בשעת ניסוך הוא והלא הניסוך עצמו אינו מעכב את הקרבן.

ויש מי שכתב שדבריהם אמורים רק לפי הצד שאומרים שירה על נסכים בפני עצמם, אבל לפי מה שפסק הרמב"ם (כלי המקדש ג, ב) שאין אומרים שירה על נסכים הבאים בפ"ע, אם כן השירה שייכת לגוף הזבח ומעכבת אותו (עפ"י אבני נזר י"ד ש"מ, יא. וכ"מ מתוך דבריו באו"ח תקלה, ו שנקט שם בפשיטות שמעכב כשרות הקרבן ממש).

ב. בתענית (כו) משמע ששמואל נקט כרבי מאיר שהשיר מעכב את הקרבן (עפ"י לקוטי הלכות). ואולם כמה אחרונים נקטו שהלכה כחכמים שאינם מעכב (ע' פנ"י וטו"א ראש השנה ל; מנחת חינוך שצד, ב. וע"ע בובה תודה להלן יג: שפרש דברי שמואל שלכתחילה אין להתחיל בעבודת הקרבן והניסוך עד שיהיו הלויים מוכנים לשיר. אבל לא שמעכב בדיעבד אם לא שרו. ובאר שכן היא דעת הרמב"ם, ע"ש). ויש אומרים שמעכב (עפ"י מהר"ם אלשיך קלה [אלא שכתב שזה רק בתמיד של שחר ולא בשל בין הערבים, וע' להלן]; אבני נזר או"ח כו – עפ"י הריטב"א בתענית כו).

הרמב"ם השמיט הלכה זו של עיכוב בשיר, ושאינו אלא ביום (ע' במג"ח שצד, ב; ג; רצט, ז; לקוטי הלכות כאן ובסוף תמיד).

ג. יש אומרים שלרבי מאיר, אף התקיעות בחצוצרות על הקרבן מעכבות, כשם שהשיר מעכב [ומה שאמרו שאין התקיעות מעכבות – לחכמים] (עפ"י ספרי דבי רב על הספרי – פסקא עז; אבני נזר או"ח כו עפ"י הירושלמי). ויש מי שחולק (עפ"י חקרי לב או"ח נא).

ד. גם לפי הדעה שהשיר מעכב, אם יש לויים לשורר ואין כלי שיר – אין מעכב את השירה למ"ד עיקר שירה בפה.

ה. אם הוקטרו אמורי הקרבן בלילה ולא ביום, כתב בשו"ת אבני נזר (או"ח כג, א) שאין אומרים שירה, כיון שאין השירה נאמרת אלא על אכילה ושתיה, הלכך צריך יין והקטרת אימורים ביום.

ג. מקורות שונים לעיקר שירה מן התורה נאמרו מפי החכמים:

רב יהודה אמר שמואל: ושרת בשם ה' אלקיו – איזהו שירות שבשם, הוי אומר זה שירה.

רב מתנה: תחת אשר לא עבדת את ה'א בשמחה ובטוב לבב – איזהו עבודה שבשמחה ובטוב לבב הוי אומר זו שירה.

חזקיה: וכניהו שר הלויים במשא, יסר במשא – אל תקרי יסור אלא ישיר.

בלוטי אמר ר' יוחנן: לעבד עבדת עבדה ועבדת משא – איזהו עבודה שצריכה עבודה הוי אומר זו שירה. ר' יצחק: שאו זמרה ותנו תף כנור נעים עם נבל.

רב נחמן בר יצחק: המה ישאו קולם ירנו בגאון ה' צהלו מים.
 תנא: בכתף ישאו – מה ת"ל 'ישאו', אין ישאו אלא לשון שירה, וכן הוא אומר שאו זמרה...; ישאו קולם ירנו...

חנניא בן אחי ר' יהושע: משה ידבר והאלקים יענו בקול – על עסקי קול.
 רב אשי (ר' יאשיהו. 'מראה כהן'): ויהי כאחד למחצצרים ולמשררים להשמיע קול.
 ר' יונתן: ולא ימתו גם הם גם אתם – מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח.

ד. ביכורים טעונים שירה (טוב טוב לגזרה שוה). ואעפ"י שאין אומרים שירה אלא על היין, כיון שהביא ענבים ודרכם – כשר לביכורים (אשר תביא מארצך – מכל מקום), לפיכך שייכת שירה על היין בביכורים.
 ואגב הבאת יין תיקנו בכל הביכורים של שבעת המינים לומר שירה (עפ"י תוס'). ושירה זו מפורשת במשנת ביכורים, 'ארוממך...!'. רש"י. ועתוס'.
 השיר היה נאמר ע"י הלויים משהגיעו הביכורים לעזרה, כשהכהן לוקח הטנא מיד המביא (ע' בכורים ג, ד ור"ש; רמב"ם בכורים ג, יג).

ה. בברייתא אחת שנינו שמשורר ששיער באזהרה (...לשמר משמרת ועבדה לא יעבד, ככה תעשה ללוים במשמרתם. רבנו מנחם, מובא בתוס'), אך לא במיתה – שלא ככהן שעבד עבודת הלויים שדינו במיתה (ולא ימתו גם הם גם אתם – אתם בשלהם והם בשלכם). ואולם אביי אמר שאנו נוקטים משורר ששיער בשל חברו במיתה (והזר הקרב יומת – זר ממש הלא כתוב במקרא אחר, אלא זר של אותה עבודה).
 בתחילה רצו לתלות שאלה זו זאת במחלוקת תנאים, ודחו הראיה. (אולם אביי למד שתנאים נחלקו בדבר (עפ"י רש"י). וכן מפורשת דעת רבי בספרי. וע' מהרצ"ח).

א. הרמב"ם פסק כאביי, ואילו הסמ"ג (ל"ת רצ) מצדד שנראה ממסקנת הגמרא דלא כאביי ואינו אלא באזהרה. ולכל הדעות נראה שלוקים מלקות ארבעים על כך (עפ"י מנחת חינוך שפט, ע"ש).
 ב. הרמב"ם פסק שכהן שעשה בעבודת הלויים אינו במיתה אלא באזהרה. ודלא כסוגיתנו. והראב"ד השיגו. וי"א שהיתה לרמב"ם גירסה אחרת בסוגיא (עפ"י לקוטי הלכות סוף תמיד), או שפסק כפי ברייתא אחרת במכלתא או במקום אחר (ע' סהמ"צ ל"ת עב; סמ"ג לאוין רצו; ר"י קורקוס).
 ויש אומרים שלא אמרו שחייב מיתה אלא במשכן, אבל במקדש לדברי הכל אינם אלא בלאו (אור שמח, עפ"י ספרי זוטא).

ג. יש מי שחידש שכהנים ברגל מותרים לשורר, כשם שכל כהן עובד ברגל בעבודת כהנים אחרים (מהר"ם שיק שצה). ויש מי שהשיג על כך (שבת הלוי ח"ה קונט' המצוות סב).
 ד. ישראל ששיער או ששורר – לא מצינו בו איסור מפורש, ואולי יש בדבר לאו הבא מכלל עשה. וצ"ע (עפ"י מנחת חינוך שפט, ג שצד, א). והעירו שמדברי רש"י כאן (ד"ה הא כתיב) נראה שזר שעובד בעבודת הלויים – במיתה. וכן נקטו כמה אחרונים (וע"ע משך חכמה במדבר ג, מה).
 ה. אפשר שדין משורר ששיער אמור רק כשנתמנה לדבר אחד, אבל יש שנתמנו לשני התפקידים גם יחד או בשני זמנים, כמו שמצינו בעובד אדום שנחשב כמשוערים ובמשוררים (ריעב"ץ).

במה דברים אמורים – בשעושה לבדו, אבל אם מסייע לאחרים בעבודתם, כגון משורר שמסייע לשוערים בהגפת דלתות, אינו לא במיתה ולא באזהרה. ונחלקו ר' יהושע בן חנניה ור' יוחנן בן גודגאדא אם גזרו חכמים בדבר אם לאו.

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ערכין

- א. כאמור, הרמב"ם פסק כאביי ולדבריו ודאי אסור לסייע. (וכן כתב החינוך שפ"ט). ואולם הסמ"ג צידד שהלכה שאינו אלא באזהרה, ולפי זה אפשר שיש להקל בסיוע שהרי הדבר שנוי במחלוקת התנאים, והוא ספיקא דרבנן (עפ"י לקוטי הלכות).
- ב. יש לדייק מלשון הרמב"ם (ספ"ג מהלכות כלי המקדש) ומלשון הספרי המובא ברש"י (בקדושין כו. ד"ה אלמא), ומלשון החינוך (סוף שפ"ט) שאף מסייע במיתה. ואפשר שהיתה להם גירסה אחרת בגמרא (ע' כס"מ שם ובחדושים ובאורים). ויש מישבים שמדובר בסיוע באופן מסוים, כבסמוך (וע"ע ר"י קורקוס; שו"ת רדב"ז ב'פ).
- ג. בספר חדושים ובאורים צידד שכל סוגי מסייע אין בו איסור תורה, גם בזה אינו יכול וזה אינו יכול – כי אם ישנו אופן של מסייע האסור מן התורה, הלא היה ראוי לגזור לאסור. ואולם יש מן האחרונים שכתבו שהמשלים את הגפת הדלת, או בסיוע של 'זה אינו יכול וזה אינו יכול' – חייב מן התורה (ע' אור החיים קרח יח, ג; מנחת חינוך שפ"ט, ב).

1. קרבנות הטעונים שירה הם קרבנות ציבור הקבוע להם זמן [תמידין ומוספין], עולות ושלמים – בשעת הניסוך (ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם – שלמי ציבור הבאים בעצרת, שהם קדשי קדשים).

א. אעפ"י שאין מפורש בכתוב אלא מועדות וביום שמחתכם... – ריבו מן הדרשה גם תמידים של כל יום. ואמנם הרמב"ם הזכיר מועדות בלבד (ע' כלי המקדש ג, ה; סהמ"צ נט), אך נראה שנקט המפורש בתורה וסמך על מה שכתב בהלכות תמידין ומוספין (עפ"י חזו"א ל, ד ע"ש. וע"ע לקוטי הלכות סוף תמיד, עמ' 28). ואפשר שמלבד דין שירה שעל הקרבן, יש במועדות דין נוסף של אמירת שירה מצד היום בעצמו, שטעון הלל ושירה – ע' בלשון הרמב"ן בספר המצוות, שורש א; 'שעורים לזכר א"מ' ח"א עמ' קכג).

ב. יש מי שכתב שלא היתה שירה אלא בתמיד של שחר ולא בשל בין הערבים (ב"י או"ח קלג עפ"י השו"ע, ומקור הדברים מסדר רב עמרם גאון). ויש מי שכתב שאמנם שרו בתמיד של בין הערבים אך בזה אין השיר מעכב אף לר"מ, כי מהתורה אין חיוב שירה בין הערבים (מהר"ם אלשיך קלה, מובא במגן אברהם שם. וכן סייע לכך באבנ"ז או"ח כו מהזוה"ק). ויש חולקים (ע' מגן אברהם שם; פני יהושע וטורי אבן וכפות תמרים ראש השנה ל: שבט הלוי ח"ה קונט' הקדשים סב).

ג. השירה בשעת שחיטת הפסח, יש מי שכתב שנראה שאינה חובה מדאורייתא כבשאר קרבנות ציבור, שהרי אין שם נסכים [ופסח שני ודאי קרבן יחיד הוא] – אלא חובה מדרבנן (עפ"י מקדש דוד כה, ג. ומדברי האבנ"ז (תקלה, ו) נראה שנקט בפשיטות שחובה דאורייתא היא).

לדברי ריש לקיש יש רשות לומר שירה שלא על הקרבן. אלא שאסרו חכמים לומר על עולת נדבה, שמא תארע תקלה על ידי כן שיסברו שאף על קרבן חובה אין השיר חובה אלא רשות (רש"י. ור"ג פירש שיסברו שעולת נדבה אינה יכולה להיקרב ללא שיר).

א. לדעת ר' אבהו בירושלמי (תענית ד, ה), נחלקו ר"ל וריו"ח בדבר; לריש לקיש אין אומרים שירה שלא על הקרבן, ולר' יוחנן אומרים (ע' חשק שלמה. ויש שמהפך הגרסא – יפה עינים). הרמב"ם לא הביא דין זה. וצידד בלקוטי הלכות (בעין משפ"ט) שהבין שרב שמואל בר נחמני שאמר 'אין אומרים שירה אלא על היין' חולק על ריש לקיש, ולדבריו אין רשות לומר שירה בשום מקום.

ב. שירה הנאמרת שלא על הקרבן, אעפ"י שאינה חובה – הריהי 'עבודה' שאינה כשרה אלא בלויים (מקדש דוד כה, ג).

הביא את קרבנו היום ונסכיו ביום אחר – נסתפקו בגמרא (יב). האם אומר שירה עם הנסכים (שיר של יום הבאת הנסכים, ולא של יום הקרבן. תוס'. וע' שטמ"ק), אם לאו, ואפילו רשות אין בדבר, משום חשש חורבנה. ולא נפשט הדבר.

א. הלכך אין אומרים שירה מפני הספק (עפ"י רמב"ם וכו"מ. ויש שהעירו על כך מדוע מספק אין להחמיר ולומר שירה. ע' מנ"ח רצט, ז; לקוטי הלכות סוף תמיד).

ב. המנחת-חינוך (רצט, ו) חידש לומר בדעת הרמב"ם שזה רק כאשר מביא יין לנסכים לבד, אבל אם מביא גם מנחת סולת – ודאי אומרים שירה, שהרי יש כאן אכילה עם שתיה.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח כב) פשוט לו שאין אומרים שירה עם המנחה אלא עם אימורי הזבח. ג. אפשר שלא נסתפקו בגמרא אלא כשמביא הנסכים ביום אחר, אבל אם מביאים ביום הזבח, אעפ"י שלא הביאים עם הזבח ולא קידשם הזבח – טעונים שירה (עפ"י חזו"א תמורה לא, יד).

דף יב

יז. א. באיזה יום בשבוע חרב הבית, בראשונה ובשניה? באיזה תאריך, ובאיזו שנה למנין השמיטה והיובל?

ב. מתי כיבש נבוכדנצר את יהויקים, מתי הגלה את יהויכין, היכה את העיר והחריב את הבית?

ג. מתי החלו למנות שמיטים ויובלות בכניסת ישראל לארץ בימות יהושע ובעליית עזרא? האם מנו שמיטים ויובלות במשך כל תקופת הבית?

א. שני בתי המקדש נחרבו ביום ראשון בשבת. בתשעה באב היו שני החורבנות. ומוצאי שנת שביעית היתה. לפי תירוץ אחד בגמרא, חורבן שני היה לשיטת חכמים בשנת שביעית עצמה (כפרש"י). ואילו לרב אשי היה גם הוא במוצאי שביעית.

יש ראשונים שמפרשים [דלא כפרש"י] 'מוצאי שביעית' היינו בחדש אב שבסוף שנת השביעית (ע' רמב"ם שמיטה י, ד. ובתשובה שפט).

חורבן הבית הראשון היה בשנת ל"ו ליובל השבע-עשרה שמנו מכניסתם לארץ. [וגם לרבי יהודה הסובר שנת יובל עולה לכאן ולכאן כלומר היא השנה הראשונה למנין היובל הבא, נמצא מנין מחזור היובלות מ"ט שנה – גם לדבריו היתה זו שנת ל"ו ליובל, כי לשיטתו פסקו למנות שמיטין ויובלות מאז שעלה סנחריב ועד שהחזירים ירמיהו לעשרת השבטים, היא שנת י"ח ליאשיהו, ואז החלו בספירת יובל חדש ומנו ל"ו שנה עד לשנת החורבן (עפ"י רש"י ותוס').

חורבן שני; לחכמים, היה בשנה ה"ט ליובל התשיעי למנין היובלות שמנו משעלה עזרא (- לרב אשי. ולפי התירוץ הקודם בגמרא, היה החורבן בשנה ה-כ"א). ולרבי יהודה [הסובר מחזור יובל בן מ"ט שנה], היה בשנת הכ"ט של אותו יובל.

רש"י כאן ותוס' (ורשב"ם ור"ת) כתבו עפ"י סוגיתנו שהבית נחרב בשנת תכ"א לבנינו. ואולם רש"י במסכת ע"ז (ט) ובעל המאור והרא"ש (שם), שיטתם שנחרב בשנת ת"כ לבנינו.

ב. בשנה הראשונה למלכותו כיבש נבוכדנצר את נינה. שנה שניה עלה לירושלם וכיבש ליהויקים. ועבדו יהויקים שלש שנים וימרוד בו שלש שנים (עפ"י סדר עולם; רש"י מגילה יא:), ובשנה השלישית למרדו עלה נבוכדנצר ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה (ולא הוליכו כי מיד מת. סדר עולם). בשנה שלאחר מכן, היא השנה השביעית לכיבוש יהויקים והשמינית למלוך נבוכדנצר, הגלה את החרש והמסגר, היא גלות יכניה ויחזקאל. לאחר י"א שנה [י"ח לכיבוש יהויקים, י"ט לנבוכדנצר] היכה את העיר והחריב את הבית.